

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Бюджетна політика детінізації економіки

Олександр Ю. Шеїн ¹*

¹ Київський національний університет технологій та дизайну (Україна). Аспірант кафедри смарт-економіки

* Автор-кореспондент, e-mail: oleksandrshein99@gmail.com

СТАТТЯ	АНОТАЦІЯ
Дослідницька DOI: 10.70651/3083-6018/2025.4.08 Авторське право © 2025 автора Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0). 	У контексті структурної трансформації української економіки детінізація постає ключовим вектором бюджетної політики, орієнтованої на зміцнення фінансової спроможності держави, зниження тіньового обігу та підвищення інституційної довіри. Хронічно високий рівень тінізації в Україні (до 35% ВВП) формує системні фінансові втрати та обмежує потенціал післявоєнного економічного відновлення. Метою цієї статті є виявлення ефективних інструментів бюджетної політики для зниження рівня тінізації економіки на основі аналізу українських реалій та міжнародного досвіду з метою розробки рекомендацій щодо підвищення фінансової прозорості й стабільності в умовах післявоєнного відновлення та інтеграції до європейського податкового простору. У статті здійснено кількісну оцінку втрат ВВП та податкових надходжень внаслідок тіньової економіки у 2005–2024 роках, що сягали понад 50 млрд дол. США щорічно. Продемонстровано критичний рівень фінансової неефективності – податковий коефіцієнт у 2024 р. становив лише 32,3%, попри зростання ВВП до 190,7 млрд дол. США. Поглиблений порівняльний аналіз досвіду Литви, Естонії, Сінгапуру, Польщі, Індонезії та Аргентини дозволив ідентифікувати структурні чинники успіху в детінізації: цифровізацію адміністрування, обмеження готівкових операцій, стимулююче оподаткування, відмову від загальних амністій та посилення фінансової відповідальності. Запропоновано адаптивну модель для України, що включає реформування спрощеної системи оподаткування, запровадження лімітів на зняття готівки, впровадження системи е-інвойсингу, створення фінансового офісу за моделлю KAS, розвиток платформи “Дія” як каналу податкової взаємодії та запуск кампаній із формування культури фінансової доброчесності. Детінізація має стати стратегічним пріоритетом бюджетної політики України з чіткими кількісними орієнтирами ($\leq 20\%$ тіньового ВВП до 2030 р.), інституційно закріпленими KPI та міжвідомчою системою відповідальності. Лише за умови поєднання технологічної інфраструктури, інституційної довіри та стимулюючих механізмів держава зможе забезпечити сталий фінансовий простір для повоєнної відбудови та інтеграції в європейську податкову архітектуру.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

тіньова економіка; бюджетна політика; фінансова ефективність; податкова цифровізація; спрощена система оподаткування; безготівкові розрахунки; податковий коефіцієнт; інституційна спроможність; детінізація економіки.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Fiscal Policy Measures to Reduce the Shadow Economy

Oleksandr Shein ¹ *

¹ Kyiv National University of Technologies and Design (Ukraine). PhD student at the Department of Smart Economics.

* **Corresponding Author**, e-mail: oleksandrshein99@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.4.08](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.4.08)

Copyright © 2025
by author

This is an open
access journal and
all published
articles are licensed
under a Creative
Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International
(CC BY-NC 4.0)

In the context of Ukraine's structural economic transformation, combating the shadow economy emerges as a key vector of budgetary policy aimed at strengthening the state's fiscal capacity, reducing informal transactions, and enhancing institutional trust. The chronically high level of shadow economy in Ukraine (up to 35% of GDP) results in systemic fiscal losses and constrains the potential for post-war economic recovery. The purpose of this article is to identify effective budgetary policy instruments to reduce the shadow economy based on an analysis of Ukrainian realities and international practices, and to develop policy recommendations to improve fiscal transparency and sustainability in the context of post-war recovery and integration into the European tax framework. The study provides a quantitative assessment of GDP and tax revenue losses due to the shadow economy in 2005–2024, which exceeded USD 50 billion annually. It highlights a critical level of fiscal inefficiency – the tax-to-GDP ratio in 2024 was only 32.3% despite GDP growth to USD 190.7 billion. A comprehensive comparative analysis of the experiences of Lithuania, Estonia, Singapore, Poland, Indonesia, and Argentina identified structural drivers of successful formalization: digitalization of tax administration, restrictions on cash transactions, incentivized taxation, rejection of general amnesties, and enhanced fiscal accountability. An adaptive model is proposed for Ukraine, including reform of the simplified taxation system, the introduction of cash withdrawal limits, implementation of e-invoicing systems, creation of a fiscal office modeled on Poland's KAS, expansion of the "Diia" platform as a tax interaction tool, and public campaigns to foster a culture of tax compliance. Reducing the shadow economy must become a strategic priority of Ukraine's budgetary policy with clearly defined quantitative targets ($\leq 20\%$ of shadow GDP by 2030), institutionally embedded KPIs, and a cross-agency accountability system. Only through the synergy of digital infrastructure, institutional trust, and incentive-based mechanisms can the state secure a sustainable fiscal space for post-war reconstruction and integration into the European tax architecture.

KEYWORDS

shadow economy; budgetary policy; fiscal efficiency; tax digitalization; simplified taxation system; cashless payments; tax-to-GDP ratio; institutional capacity; economic formalization.

1. Вступ

У сучасних умовах структурної трансформації національних економік проблема детінізації економіки постає як один із ключових викликів для забезпечення фінансової стійкості, соціально-економічної справедливості та національної економічної безпеки. Зростання частки тіньового сектору деформує податкову базу, порушує конкурентне середовище, обмежує можливості держави у реалізації пріоритетних програм розвитку, а також підриває довіру до інститутів публічної влади. Особливо гостро ця проблема постає в країнах із перехідною економікою та високим рівнем фінансових дисбалансів, де тінізація стає не лише наслідком макроекономічної нестабільності, а й системною характеристикою фінансового управління. У цьому контексті важливою стає переорієнтація бюджетної політики з суто фінансового тиску на стимулюючу функцію, що передбачає створення інституційних умов для легалізації економічної активності та зниження мотивації до ухилення від сплати податків.

Актуальність дослідження бюджетної політики в аспекті детінізації економіки зумовлена потребою в системному переосмисленні засад взаємодії між державою та бізнесом. Традиційні підходи, орієнтовані на посилення контролю та каральних інструментів, вичерпали свій потенціал у боротьбі з тінізацією. Натомість сучасна бюджетна політика має базуватися на балансі між фінансовою жорсткістю та створенням сприятливих умов для добровільного виконання податкових зобов'язань, що передбачає використання механізмів податкової амністії, спрощення адміністрування, застосування цифрових технологій у фінансовому моніторингу, а також посилення ролі непрямих податків як важеля контролю за обсягами споживання. Такий підхід не лише розширює фінансовий простір держави, а й сприяє формуванню нової моделі довіри в економічній системі.

Зважаючи на значну варіативність національних моделей фінансового регулювання, важливою є потреба у кросдержавному аналізі інструментів бюджетної політики, що демонструють ефективність у сфері зменшення тіньової економіки. Порівняльне дослідження досвіду країн Європи та світу з різним рівнем розвитку, інституційної спроможності та податкової культури дає змогу виявити релевантні практики, які можуть бути адаптовані до умов України. Водночас такий підхід дозволяє оцінити структурні обмеження, з якими стикаються фінансові органи в різних країнах, а також визначити системні чинники, що впливають на ефективність детінізаційної політики. Таким чином, кросдержавне дослідження бюджетної політики з акцентом на її інституційні та стимулюючі функції виступає необхідною передумовою для розробки стратегічно вивіреної, ефективної моделі детінізації української економіки.

2. Огляд літературних джерел

Проблематика детінізації економіки в контексті бюджетної політики висвітлюється у низці міждисциплінарних досліджень, що охоплюють як фінансові аспекти, так і питання інституційного дизайну, податкового адміністрування, діджиталізації та взаємодії держави з бізнесом. Зокрема, Свірко С. та Супрунова І. [1] ідентифікують тіньову економіку як структурну загрозу бюджетній безпеці, вказуючи на втрати доходів від чотирьох основних сегментів тінізації – неформального, прихованого, квазіекономічного та кримінального. Автори доводять, що масштаби тіньової економіки підривають не лише доходну частину бюджету, а й створюють додатковий тиск на видатки держави внаслідок криміналізації економічного середовища.

Давиденко Н.М. та ін. [2] акцентують увагу на системному зв'язку між рівнем розвитку податкової системи та обсягами тінізації. Автори застосовують податковий коефіцієнт для оцінки втрат бюджету та вказують на найбільші канали витоку ресурсів – «сірий імпорт», зарплати «в конвертах», офшоризація доходів. Водночас, Васенко В.К. [3] розглядає тіньову економіку як багаторівневу асоціальну систему, що відтворює себе через кризові механізми управління та інституційну дисфункцію. Запропоновано класифікацію за характером діяльності суб'єктів – від діяльності заради виживання до криміналізованої – з відповідною шкалою небезпеки для бюджетної системи.

У дослідженні Ходжаян А. та Шиптенко Т. [4] представлено інституційно-методологічний аналіз підходів до оцінювання тіньового сектору з позицій національного рахівництва (СНР-

2008). Автори ідентифікують ключові сегменти неспостережуваної економіки – приховане виробництво, неформальний сектор, незаконна діяльність – та пропонують системний підхід до включення цих показників у фінансове планування.

Міжнародна перспектива тіньової економіки розглядається у працях Фрідріха Шнайдера, який використовує модель MIMIC для оцінки частки тіньового сектору в різних країнах Європи, та вказує на ефективність таких інструментів, як податкова амністія, фінансові стимули та цифрові сервіси [5], демонструє, що спрощення процедур реєстрації, а також введення податкових пільг і гнучкого аудиту мають значний ефект у виведенні малого бізнесу з тіні. Аналогічно, досвід Сінгапуру щодо інституційної лібералізації та використання FinTech-рішень наведений у статті Лін Л. [6].

Таким чином, проаналізовані джерела свідчать про міждисциплінарний і комплексний характер наукових досліджень тіньової економіки, але водночас вказують на фрагментарність підходів до її бюджетного виміру. Недостатньо висвітленими залишаються питання адаптації успішних міжнародних практик детінізації до умов країн з високим рівнем інституційної уразливості та фінансової фрагментації, зокрема України. Це зумовлює необхідність подальшого кросдержавного аналізу інструментів бюджетної політики у контексті боротьби з тіньовою економікою.

3. Постановка завдання

Метою цієї статті є виявлення ефективних інструментів бюджетної політики для зниження рівня тінізації економіки на основі аналізу українських реалій та міжнародного досвіду з метою розробки рекомендацій щодо підвищення фінансової прозорості й стабільності в умовах післявоєнного відновлення та інтеграції до європейського податкового простору.

4. Методи та матеріали

Методологія дослідження бюджетної політики детінізації економіки ґрунтується на поєднанні кількісних і якісних методів аналізу. Для досягнення поставленої мети використано статистичне узагальнення макроекономічних показників України за 2005–2024 роки (зокрема рівень тіньової економіки, обсяги ВВП, виконання дохідної частини бюджету за податковими та неподатковими надходженнями), а також побудовано динамічні ряди і порівняльні таблиці з розрахунком коефіцієнтів фінансової ефективності. Джерелами даних слугували офіційна статистика Державної служби статистики України, Міністерства економіки України, Державної казначейської служби України, а також звітні матеріали міжнародних організацій, таких як Організація економічного співробітництва та розвитку та Світовий банк.

У рамках міжнародного порівняльного аналізу здійснено аналітичне вивчення ефективних практик бюджетної політики детінізації в країнах Європейського Союзу (Польща, Литва, Естонія), Сінгапурі, Індонезії та Аргентині, з урахуванням специфіки їхніх фінансових моделей, інституційної спроможності та рівня цифровізації. Проведено контент-аналіз наукових публікацій, звітів податкових адміністрацій, нормативно-правових актів і стратегічних документів у сфері податкової та бюджетної політики. Окрему увагу приділено оцінці впливу таких інструментів, як податкові амністії, обмеження готівкових розрахунків, впровадження електронного адміністрування, діджиталізація контролю та реформа податкових органів.

Застосування міждисциплінарного підходу дозволило не лише виявити структурні чинники тінізації економіки, але й здійснити критичну оцінку потенціалу бюджетної політики як системного інструменту боротьби з тіньовими практиками в національному та міжнародному вимірах.

5. Результати та обговорення

Тіньова економіка є складним багатовимірним феноменом, що охоплює широке коло неврахованих офіційною статистикою видів економічної діяльності, які свідомо або вимушено здійснюються поза межами державного регулювання. Її наявність є характерною ознакою інституційної недостатності, слабкої фінансової спроможності та асиметрії у відносинах між

державою, бізнесом і громадянами. За своєю суттю, тіньова економіка включає операції, що не обліковуються державою з метою ухилення від оподаткування, уникнення соціальних та регуляторних зобов'язань, мінімізації витрат або приховування реальних джерел та обсягів доходів.

У структурному вимірі до тіньового сектору зазвичай відносять: неформальну зайнятість (нелегальну або незареєстровану працю), приховане виробництво (декларування занижених обсягів випуску або доходу), кримінальні економічні операції (контрабанда, фальсифіковане виробництво, торгівля забороненими товарами), а також формально легальні, проте офіційно не задекларовані доходи (наприклад, часткова заробітна плата «в конвертах»). Важливо відзначити, що в умовах перехідної економіки тіньовий сектор часто виконує ще й компенсаторну функцію – як джерело доходів у періоди економічної нестабільності та інституційної невизначеності.

Основні причини існування тіньової економіки носять комплексний характер. До ключових чинників належать: надмірне та неефективне податкове навантаження, складність процедур податкового адміністрування, фіскальні та регуляторні перекося, обмежена якість державних послуг у поєднанні з високими транзакційними витратами їх фінансування, корупція в органах державної влади, відсутність довіри до державних інституцій, а також недостатній рівень фінансової та податкової культури населення. Усе це формує мотиваційне поле для суб'єктів господарювання й домогосподарств на користь нелегальної економічної поведінки.

У випадку України, тіньова економіка протягом останніх двох десятиліть зберігає системний характер, коливаючись у межах 28–43% від обсягу валового внутрішнього продукту. Пік тінізації припадає на 2014 рік (43%), що корелює з політичною турбулентністю, війсьними подіями та різкою девальвацією гривні. Аналіз динаміки рівня тіньової економіки у 2005–2024 рр. (див. рис. 1) свідчить про те, що навіть за умови макроекономічної стабілізації рівень тінізації залишається високим, зокрема у 2023 році він становив 32%, а у 2024-му – зріс до 35%, попри зростання ВВП до 190,7 млрд дол. США.

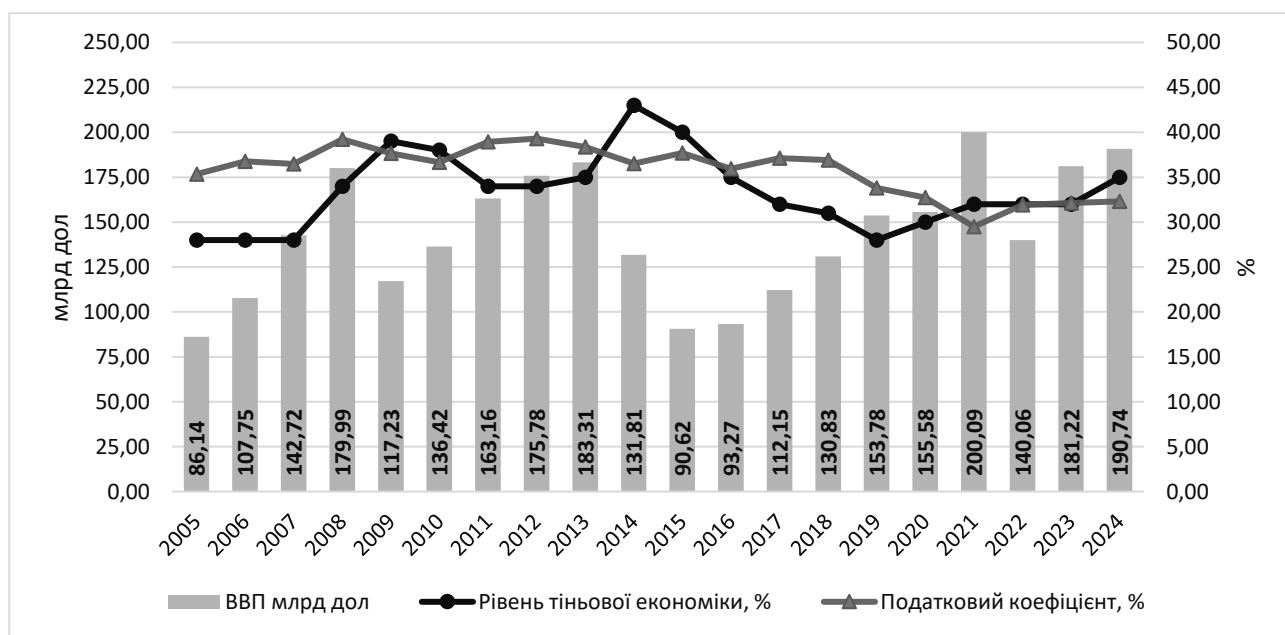

Рис. 1. Динаміка ВВП, рівня тіньової економіки та податкового коефіцієнта України у 2005–2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Міністерства економіки України [7], Державної служби статистики України [8], Державного веб-порталу бюджету для громадян [9].

Фіскальні наслідки такого рівня тінізації є надзвичайно серйозними. Одним із ключових індикаторів ефективності податкової системи є податковий коефіцієнт – відношення податкових надходжень до ВВП. У розвинених країнах цей показник, за даними Організації економічного співробітництва та розвитку, коливається в межах 35–45%, що свідчить про високий рівень податкового навантаження на економіку і спроможність держави акумулювати

ресурси для фінансування публічних послуг. В Україні ж податковий коефіцієнт демонструє стійку тенденцію до зниження: з 39,3% у 2012 році до 32,3% у 2024 році, з мінімальними значеннями у 2021 році (29,5%). Така динаміка свідчить не лише про послаблення фіскальної ефективності податкової політики, але й про обмеженість бюджету в реагуванні на внутрішні й зовнішні виклики в умовах домінування тіньової економіки.

Слід наголосити, що скорочення податкового коефіцієнта на тлі відносного зростання ВВП означає, що з кожного долара створеного продукту держава отримує меншу частку доходів, що обмежує можливості бюджетного фінансування як оборонних, так і соціально-економічних програм. Наприклад, у 2023 році при ВВП у 181,2 млрд дол. США податковий коефіцієнт становив лише 32,1%, що свідчить про істотний рівень фіскальних втрат, пов'язаних із тіньовою економікою. За оцінками, навіть зниження тіньового сектору на 5 в.п. могло б забезпечити додаткове надходження до бюджету на рівні 3–4% ВВП, що дорівнює кільком річним обсягам фінансування системи охорони здоров'я або сектора освіти.

Таким чином, аналіз динаміки тіньової економіки, ВВП та податкового коефіцієнта вказує на глибоку фіскальну деформацію, яка вимагає не лише посилення адміністрування, а й фундаментального перегляду фіскальної парадигми з акцентом на довіру, прозорість, стимулювання добровільної легалізації економічної активності та стратегічну цифровізацію бюджетних процесів.

З огляду на хронічно високий рівень тінізації економіки в Україні та його очевидний фіскальний ефект, актуальним стає завдання кількісного оцінювання масштабів втраченого ВВП та, відповідно, втрачених податкових надходжень. Такий розрахунок дозволяє не лише з'ясувати орієнтовний обсяг ресурсів, які не потрапляють до офіційного обігу, але й оцінити потенціал бюджетної політики за умови детінізації економіки.

Методика оцінки ґрунтується на наступних припущеннях:

1. Втрати ВВП розраховуються як прихований економічний обсяг, що не був врахований у національному рахівництві через тіньовий характер. Формула розрахунку:

$$\text{Втрати ВВП} = \text{Офіційний ВВП} \times (\text{Рівень тіньової економіки, \%} / 100 - \text{Рівень тіньової економіки, \%})$$

2. Потенційні податкові надходження визначаються як добуток повного (детінізованого) ВВП і податкового коефіцієнту. Формула розрахунку:

$$\text{Потенційні надходження} = (\text{Офіційний ВВП} + \text{Втрати ВВП}) \times \text{Податковий коефіцієнт, \%} / 100$$

3. Втрати бюджету – це різниця між потенційними податковими надходженнями та фактичними податковими надходженнями до Державного бюджету.

Узагальнені результати подано в таблиці нижче (табл. 1).

На підставі представлених розрахунків можна констатувати, що тіньова економіка формує системну фіскальну загрозу, зумовлюючи суттєві щорічні втрати як у валовому економічному продукті країни, так і у податкових надходженнях. Оцінка втрат офіційного ВВП демонструє, що прихований (неврахований) економічний обсяг за досліджуваний період коливався в межах від 24,1 млрд дол. США у 2005 році до 102,7 млрд дол. США у 2024 році. Найбільш показовими в цьому контексті є 2008, 2013, 2021 та 2024 роки, коли втрати становили понад 60 млрд дол., що еквівалентно 25–35% усього потенційного економічного продукту країни.

Втрати державного бюджету, розраховані як різниця між потенційними податковими надходженнями (за умови повної легалізації економіки) та фактичними надходженнями, є ще більш тривожними. Протягом 2005–2024 років ці втрати коливалися в діапазоні від 20,7 до 54,4 млрд дол. США щорічно. Наприклад, у 2024 році, при податковому коефіцієнті 32,3% та ВВП 190,7 млрд дол., державний бюджет недоотримав близько 54,4 млрд дол., що становить понад 57% фактичних податкових надходжень. Це означає, що потенціал для фіскального нарощення без підвищення ставок оподаткування залишається колосальним.

У структурному вимірі спостерігається пряма залежність між динамікою рівня тіньової економіки та обсягом втрат бюджету. Зростання тінізації на кожні 5 відсоткових пунктів супроводжується додатковими бюджетними втратами в розмірі 8–10 млрд дол. США, що

свідчить про високу чутливість доходної частини бюджету до неврахованої економічної активності.

Таблиця 1. Оцінка втрат ВВП і податкових надходжень внаслідок тіньової економіки в Україні, 2005–2024 рр. (млрд дол. США)

Рік	ВВП (офіційний)	Тіньова економіка, %	Податковий коефіцієнт, %	Втрати ВВП	Потенційні податкові надходження	Фактичні податкові надходження	Втрати бюджету
2005	86,1	28	35,3	24,1	38,9	18,3	20,7
2006	107,8	28	36,8	30,2	51,0	23,6	27,4
2007	142,7	28	36,5	39,9	66,7	29,1	37,6
2008	180,0	34	39,2	61,2	94,5	41,4	53,1
2009	117,2	39	37,7	45,7	61,4	24,9	36,5
2010	136,4	38	36,7	51,8	69,2	27,8	41,4
2011	163,2	34	38,9	55,5	85,0	38,2	46,8
2012	175,8	34	39,3	59,8	92,6	40,1	52,5
2013	183,3	35	38,4	64,2	95,0	39,6	55,4
2014	131,8	43	36,5	56,7	68,7	27,8	40,9
2015	90,6	40	37,7	36,2	47,8	21,9	25,9
2016	93,3	35	36,0	32,6	45,3	23,4	21,9
2017	112,2	32	37,1	35,9	54,9	28,1	26,8
2018	130,8	31	36,9	40,5	63,0	32,4	30,6
2019	153,8	28	33,8	43,1	66,6	32,8	33,8
2020	155,6	30	32,7	46,7	66,0	31,6	34,4
2021	200,1	32	29,5	64,0	77,6	40,6	37,0
2022	140,1	32	31,9	44,8	58,8	29,4	29,4
2023	181,2	32	32,1	58,0	76,8	32,9	43,9
2024	190,7	35	32,3	66,7	82,8	40,2	42,6

Джерело: побудовано автором за даними Міністерства економіки України [7], Державної служби статистики України [8], Державного веб-порталу бюджету для громадян [9].

Проведений аналіз підтверджує, що тіньова економіка виступає фундаментальним фактором обмеження фіскальної спроможності України, унеможливлюючи реалізацію масштабних соціально-економічних, оборонних та інвестиційних програм. За умов глибокої тінізації держава не здатна забезпечити стійке фінансування публічних благ, що посилює макроекономічні ризики, породжує боргову залежність і послаблює бюджетну дисципліну.

Таким чином, детінізація економіки має бути інтегрована у стратегію бюджетної політики як її структурний пріоритет, що передбачає одночасне поєднання інституційного зміцнення податкової адміністрації, розширення цифрових інструментів контролю, зниження фіскального навантаження на добросовісних платників та створення дієвих стимулів для добровільного декларування економічної активності.

У відповідь на виклики воєнного часу та потребу в структурному реформуванні фіскальної системи, Урядом України було прийнято *Національну стратегію доходів до 2030 року*, яка проголошує боротьбу з тіньовою економікою одним із пріоритетних напрямів державної податково-бюджетної політики. Документ визначає низку стратегічних цілей, зокрема: збільшення частки доходів бюджету у ВВП до 27%, гармонізацію оподаткування з нормами Європейського Союзу, цифрову трансформацію податкового адміністрування та посилення антикорупційних механізмів. Особлива увага приділяється реформуванню спрощеної системи оподаткування, оподаткуванню карткових переказів, запровадженню обліку товарних запасів, а також перегляду підходів до адміністрування податку на додану вартість.

Водночас, стратегія має низку інституційних, технічних та концептуальних вад, які обмежують її потенціал як дієвого інструменту фіскальної трансформації. Зокрема, документ не містить механізмів відомчої або персональної відповідальності за досягнення цілей, що характерно для попередніх нереалізованих стратегічних ініціатив. Крім того, цілі стратегії здебільшого організаційні й не мають чітко визначеного фіскального ефекту. Важливо й те, що вона лише частково реагує на структурну причину низької мобілізації доходів – високий рівень тіньової економіки, який становить 30–35% ВВП. Відсутність у стратегії чіткої мети щодо зниження частки тіньового сектору до середньоевропейського рівня (≈16%) свідчить про недостатню орієнтацію на результат.

З огляду на це, формування результативної політики доходів в Україні потребує переформатування акцентів стратегії на детінізацію як цільовий орієнтир. До ключових пріоритетів мають увійти: повне реформування спрощеної системи з усуненням умов для ухилення від сплати ПДВ, запровадження оподаткування карткових переказів фізичних осіб понад ризиковий поріг, криміналізація нелегального валютного обміну або введення спеціального податкового режиму для валютників, а також мотиваційно-санкційна модернізація кадрової політики в податковій і митній службах. Усе це має супроводжуватися оновленням системи демографічного обліку як основи для адекватного прогнозування фіскальної бази та мобілізаційного потенціалу в умовах воєнної економіки.

У контексті формування ефективної бюджетної політики для протидії тінізації економіки доцільно звернутися до досвіду окремих країн, які досягли значного прогресу у зменшенні обсягів тіньового сектору. Особливу аналітичну цінність становлять практики тих держав, які поєднують цифрову трансформацію фіскальної сфери з інституційною доброчесністю та структурними податковими інноваціями. Одним із таких успішних кейсів є Сінгапур – держава, яка демонструє винятково низький рівень тіньової економіки та стабільно високі показники фіскальної ефективності за умов ліберальної податкової моделі.

Сінгапур реалізує фіскальну політику на основі принципу «широка база – низькі ставки»: податок на прибуток корпорацій становить 17%, особисте оподаткування – прогресивне (від 2% до 22%) [11], а податки на приріст капіталу взагалі відсутні. Завдяки цьому структура оподаткування сприяє добровільній сплаті податків, мінімізує стимули до ухилення та забезпечує інвестиційну привабливість. При цьому, держава не потребує періодичних податкових амністій – замість цього застосовується модель стимулювання сумлінної поведінки через швидкі податкові повернення, пільги та стабільність правил гри.

Одним із ключових інструментів запобігання тінізації є глибока цифровізація адміністрування. Податкова служба IRAS активно використовує аналітику великих даних, передиктивні алгоритми та повністю електронну взаємодію з платниками – від реєстрації до подання декларацій та сплати податків, що не лише знижує адміністративні витрати, а й створює ефект проактивного контролю. Паралельно держава розвиває електронну платіжну інфраструктуру (PayNow, e-wallets), що сприяє витісненню готівкових операцій без жорсткого регуляторного тиску. Цифрова інклюзія, яка охоплює понад 90% населення, суттєво зменшує поле для ухилення від ПДВ та приховування доходів [12].

Інституційний компонент є не менш важливим, адже Сінгапур входить до топ-5 у світі за індексом сприйняття корупції, що забезпечує довіру платників до фіскальної системи та ефективність витрачання публічних коштів. Поєднання жорсткого антикорупційного законодавства з високими стандартами сервісної моделі державного управління мінімізує неформальні практики. Результатом такого інтегрованого підходу є вкрай низький рівень тіньової економіки, який за оцінками становить близько 10,6% ВВП – вдвічі нижче, ніж у більшості розвинених країн [13].

Таким чином, досвід Сінгапуру ілюструє ефективність синергії бюджетної політики, цифрових інновацій та інституційної доброчесності у боротьбі з тінізацією. Його модель базується не на репресивному підході, а на формуванні культури добровільного дотримання податкових зобов'язань, що є релевантним для держав із високим рівнем недовіри до фіскальної системи.

Серед країн Латинської Америки, які стикаються з хронічною тінізацією економіки, особливу увагу заслуговує Аргентина, де останнім часом відбуваються кардинальні зміни у фіскальній політиці. Після багаторічного домінування репресивного підходу до оподаткування, складного регулювання валютного ринку та високого рівня недовіри до державних інституцій, уряд Хав'єра Мілея започаткував радикальну трансформацію моделі бюджетної політики. Ці заходи спрямовані не лише на стабілізацію макрофінансової ситуації, а й на створення довгострокових інституційних передумов для легалізації економічної активності [14]. Аргентинський кейс цікавий тим, що поєднує фіскальну дерегуляцію, валютну лібералізацію та антикорупційний мінімалізм як комплексний підхід до детінізації.

З приходом до влади у грудні 2023 року президент Хав'єр Мілеї започаткував курс масштабної фіскальної трансформації, орієнтованої на детінізацію економіки. Центральним елементом нової політики стало податкове розвантаження: задекларовано намір скасувати

деструктивні збори (зокрема, “податок країни” на імпорту та валютні операції), знизити експортні та імпорту мита, а також спростити податкову систему до кількох податків із помірними ставками. Уряд прагне створити стимулююче фіскальне середовище, в якому легальна діяльність буде вигіднішою, ніж перебування в тіні [15].

Ключовим антикризовим заходом стало послаблення валютних обмежень і фактична доларизація економіки, що призвела до скорочення розриву між офіційним і “чорним” курсом та легалізації багатьох доларових операцій. Оскільки в минулому саме контроль над валютою стимулював готівковий обіг і валютний тіньовий ринок, лібералізація валютної сфери має глибокий детінізаційний ефект.

У сфері цифровізації податкового адміністрування Аргентина мала напрацювання ще до реформ, зокрема е-фактуру та електронні ПДВ-системи. Проте уряд Мілея наразі зосереджений на макрофінансовій стабілізації. Попри це, розширюються онлайн-сервіси, ведеться консолідація платіжних реєстрів, розглядається перехід до повної цифрової обробки імпортуних операцій, що створює потенціал для ІТ-детінізації в середньостроковій перспективі.

На відміну від попередніх урядів, Мілеї не ініціював нових податкових амністій, аргументуючи це їх демотиваційним ефектом для добросовісних платників. Замість амністій уряд робить ставку на системне зниження податків і дерегуляцію як інструменти добровільної легалізації. У перспективі розглядається лише цільове пільгове оподаткування репатрійованих активів [15].

У сфері інституційних реформ уряд запровадив жорстку економію (скорочено ~28% витрат, скасовано частину міністерств), що дозволило досягти профіциту бюджету вперше за 12 років. Зниження інфляції з >200% до ~33% річних покращило прогнозованість економіки. Деретуляційні заходи охоплюють лібералізацію імпорту, реформу трудового законодавства та усунення адміністративних бар’єрів для бізнесу [14].

За даними World Economics, тіньова економіка Аргентини у 2024 році становила близько 29,6% ВВП, проте відзначаються позитивні тенденції, зокрема: скорочується тіньовий валютний ринок, збільшується офіційна інвестиційна активність, а фіскальна дисципліна поліпшується на тлі стабілізації. Хоча повномасштабний ефект очікується в середньостроковій перспективі, реформи Мілея закладають інституційні та макроекономічні передумови для структурного скорочення тіньового сектора та зміцнення фіскальної спроможності держави.

Досвід Польщі виявляється особливо показовим у регіональному вимірі завдяки впровадженню збалансованої моделі боротьби з тіньовою економікою, яка поєднує технологічні рішення, фіскальні стимули та підвищення інституційної спроможності. На відміну від радикальних лібералізаційних моделей, Польща обрала шлях поступової адаптації податкового середовища до умов високої прозорості, не змінюючи базові ставки оподаткування, але значно посиливши контроль і добровільну відповідальність.

У податковій сфері держава надала преференції малому бізнесу – знижена ставка CIT (9%), єдиний податок для мікропідприємств – що вивело з тіні тисячі платників. Водночас впроваджено механізми стимулювання безготівкових розрахунків, серед яких – прискорене відшкодування ПДВ для «cashless-платників» та обмеження готівкових транзакцій. Значну роль у зміні поведінкових моделей відіграли фіскальні лотереї та популяризація касових чеків. Показовим є введення механізму split payment – автоматичного відокремлення суми ПДВ на спеціальний рахунок, що унеможливує його привласнення [16].

Центральною складовою успіху стала цифровізація адміністрування: запровадження SAF-T (JPK), STIR, системи електронної фактури (KSeF) та онлайн-касових апаратів. Ці інструменти дозволили оперативно виявляти розбіжності, унеможливити «скрутки» та фіктивні операції, знизити податковий розрив із ПДВ з 24,7% до менш як 10% за п’ять років. Електронна податкова аналітика дозволила замінити вибіркові перевірки системною профілактикою [17].

У площині інституційного забезпечення Польща реформувала фіскальну архітектуру, створивши Крайову адміністрацію скарбову (KAS) – єдину інтегровану службу з аналітичним центром, митницею та податковими органами. Посилено кримінальну відповідальність за ухилення, водночас зросла прозорість бюджетних витрат. Польща активно співпрацює з ЄС та ОЕСР у сфері обміну податковою інформацією.

Рівень тіньової економіки знизився з понад 25% у 2000-х до 21,7% ВВП у 2023 році. Розрив по ПДВ скоротився до ~9%, забезпечивши понад 50 млрд злотих додаткових надходжень за

2016–2020 роки [13]. Спостерігалось зменшення нелегальної зайнятості, зниження контрабанди (через систему SENT), зростання офіційного ВВП. Польща увійшла до топ-3 країн ЄС за темпами скорочення тіньового сектору. Такий результат демонструє ефективність комплексної, системної бюджетної політики, в основі якої – технологічна прозорість, інституційна відповідальність та поведінкові стимули.

Продовжуючи аналітичний огляд, доцільно зосередити увагу на досвіді Литви й Естонії – країн, які, попри обмежені ресурси та складну трансформаційну спадщину, досягли вагомих успіхів у зниженні масштабів тіньової економіки через системну реалізацію комплексних фіскальних, цифрових і інституційних реформ. Ці приклади демонструють, як грамотне поєднання податкової справедливості, прозорості адміністрування та високої довіри до держави може стати дієвим інструментом бюджетної політики у протидії неформальному сектору.

Литва демонструє цілісну та збалансовану модель бюджетної політики детінізації, яка поєднує фіскальну привабливість, цифрову інтеграцію та інституційну довіру. Як мала відкрита економіка, країна утримує конкурентні податкові ставки: податок на прибуток підприємств встановлено на рівні 15%, а для малих фірм – 5%, що стимулює офіційну реєстрацію суб'єктів господарювання. У сфері оподаткування доходів фізичних осіб після тривалого періоду плоскої ставки було запроваджено помірну прогресію (20% і 32%), яка зберігає привабливість системи для широких верств населення [13]. Додатково, об'єднання соціальних внесків із ПДФО в межах реформи 2019 року дозволило скоротити фіскальний клин, збільшивши реальні доходи «на руки» і підвищивши зацікавленість у офіційному працевлаштуванні. Важливу роль у зниженні рівня тінізації відіграють спрощені режими оподаткування для самозайнятих та малого бізнесу, які стали інституціональною альтернативою неформальній діяльності.

З метою обмеження готівкового сегменту економіки уряд Литви послідовно запроваджував як нормативні, так і поведінкові інструменти. Законодавчо встановлені ліміти на готівкові розрахунки (3000–5000 євро) поєднано з Національною лотереєю фіскальних чеків [18], що підвищила зацікавленість споживачів у вимаганні документального підтвердження транзакцій. Суттєву роль відіграє й динамічний розвиток fintech-інфраструктури – Литва є одним із ключових європейських центрів електронних грошей, що знижує бар'єри для переходу до cashless-економіки. Активна протидія зарплатам «у конвертах» через кампанії публічної обізнаності зміцнила суспільну нетерпимість до тіньових практик.

Важливою передумовою успіху є цифровізація податкового адміністрування. Система i.MAS інтегрує в собі електронні реєстри ПДВ-фактур (i.SAF) та товаротранспортних накладних (i.VAZ), що дозволяє виявляти фіктивні операції у реальному часі. Завдяки впровадженню data mining, податкові органи аналізують споживчі витрати громадян і виявляють невідповідності з офіційними доходами. У поєднанні з високим рівнем міжвідомчого обміну даними та мінімізацією людського фактору, ці цифрові рішення значно знижують ризик корупції та сприяють добровільній сплаті податків [19].

Політика Литви не передбачає загальнонаціональних податкових амністій, що відповідає логіці мінімізації морального ризику. Замість цього влада застосовувала м'які механізми добровільного розкриття доходів та пільгового оподаткування для трудових мігрантів, водночас не відмовляючись від санкцій за ухилення, що формує довготривалу податкову дисципліну.

Інституційна модернізація стала вагомим чинником успіху. Поступове зміцнення верховенства права, формування незалежної антикорупційної інфраструктури, впровадження електронних закупівель і лібералізація трудового законодавства (зокрема у 2017 році) зробили офіційне ведення господарської діяльності вигідним та передбачуваним. Євроінтеграція Литви сприяла імплементації високих стандартів фінансового контролю, а банківський сектор – дотриманню норм Єврозони, що унеможливує обслуговування тіньових схем.

Емпіричні показники підтверджують ефективність обраної стратегії. Частка тіньової економіки Литви оцінюється у 20,9% ВВП, що є одним із найнижчих показників у регіоні [13]. У 2010–2020 роках рівень неформальної зайнятості зменшився з 17% до ~8%, а податкові надходження зросли як у абсолютному вимірі, так і відносно ВВП. Стабільне економічне зростання у поєднанні з підвищенням податкової ефективності забезпечує сталу фіскальну спроможність та зростання довіри до держави. Таким чином, литовський кейс демонструє

переваги поетапної, інституційно збалансованої та цифровізаційної стратегії детінізації без шоківих заходів.

Естонський кейс є унікальним прикладом того, як комплексна синергія фіскальної простоти, цифрової трансформації та інституційної доброчесності може забезпечити стабільне зниження рівня тіньової економіки. В основі податкової політики країни лежить надзвичайно проста і прогнозована система: плоский податок на доходи фізичних осіб (20%), аналогічна ставка ПДВ, а також нульове оподаткування реінвестованого прибутку підприємств [20]. Це створює умови, за яких економічні агенти не мають стимулів до приховування доходів чи використання агресивного податкового планування. У результаті, підприємці охочіше декларують прибутки, оскільки це не обтяжує бізнесову активність і не викликає ризиків фіскального тиску.

Особливу роль у боротьбі з тіньовим сектором відіграє цифровізація податкового адміністрування. Через платформу X-Road усі державні реєстри – від земельного кадастру до соціального страхування – інтегровані у єдину цифрову інфраструктуру. Податкова служба автоматично отримує необхідну інформацію, а попередньо заповнені декларації спрощують облік і мінімізують імовірність помилок або шахрайства. Застосування алгоритмів ризик-аналізу, а також таких сервісів, як «Чесний платник», формує довіру до податкової системи, стимулює добровільну легалізацію та підвищує ефективність контролю. Усе це доповнюється електронними квитанціями, онлайн-фіскалізацією та навіть елементами блокчейн-захисту даних, що робить систему практично невразливою до маніпуляцій.

Естонія демонструє, що за умов прозорого адміністрування, низьких ставок і технологічної інклюзії платити податки не лише просто, а й вигідно. Саме тому країна стабільно посідає провідні позиції в рейтингах податкової конкурентоспроможності, а масштаб тіньової економіки залишається одним із найнижчих у Європі – близько 22,8% ВВП [13]. Такий досвід є вартим наслідування для країн з високим рівнем фіскального ризику, зокрема України.

Індонезійська модель детінізації вирізняється поєднанням амністій, цифровізації та поступових фіскально-адміністративних реформ у контексті низької податкової бази (11% ВВП) та глибоко вкоріненого неформального сектору. Податкова політика уряду Джоко Відодо орієнтувалася на зниження ставок корпоративного податку (з 25% до 22%) та підвищення неоподаткованого мінімуму, що мало на меті стимулювати офіційне декларування доходів і водночас зменшити фіскальний тиск на нижчі верстви населення. Значущу роль відіграло також запровадження податкових канікул і пільг для інвестицій, що дозволило розширити офіційний економічний обіг.

Центральним елементом індонезійської стратегії стала податкова амністія 2016–2017 рр., яка охопила понад 970 тис. учасників і забезпечила декларування 366 млрд дол раніше прихованих активів, що перевищує 40% ВВП країни. За програмою було сплачено близько 8,6 млрд дол “викупного” податку, а репатрійовані активи становили ~11 млрд дол. Разовий ефект – +1–1,5% ВВП до бюджетних надходжень і зміцнення валютних резервів. Однак амністія викликала занепокоєння щодо справедливості: сумлінні платники відчували демотивацію, а очікування майбутніх “прощень” могло знизити довгострокову податкову дисципліну [21]. Після COVID-19 держава провела повторну обмежену амністію у 2022 р., що свідчить про недостатню інституціональну незворотність змін.

Паралельно Індонезія впроваджувала цифровізацію: е-декларування, система e-Faktur для ПДВ, електронні платежі, мобільний додаток DJP, а також приєднання до міжнародного стандарту AEOI для автоматичного обміну банківськими даними. Це дозволило податковим органам краще ідентифікувати активи та підвищити ефективність моніторингу. Створення підрозділу управління податковими ризиками (Compliance Risk Management Division) дозволило використовувати алгоритмічний підхід до відбору платників для перевірок. Однак темпи цифровізації залишаються нерівномірними через масштаби країни (270 млн населення) та регіональні диспропорції [22].

Водночас уряд розвиває політику зниження готівкового обігу. Запроваджено вимоги щодо безготівкових розрахунків для держустанов, розширено мережу EDC-терміналів для дрібного бізнесу, здійснено перехід на цифрову соціальну допомогу, що сприяло банківській інклюзії. Поширення мобільних гаманців (OVO, GoPay) у поєднанні з популярністю супердодатків формує нову транзакційну культуру, залишаючи цифровий слід і скорочуючи можливості для тіньових

розрахунків. До 2025 року уряд планує досягти двох третин транзакцій у безготівковому форматі.

Інституційна трансформація супроводжувала фіскальні заходи: створення податкових судів, підвищення зарплат службовцям, КРІ для працівників, боротьба з корупцією в податковій сфері за участі КРК, формування окремого органу доходів із більшими управлінськими повноваженнями. Ці кроки покликані забезпечити стійкість податкової дисципліни після амністії. Проте виконання рішень нерівномірне через значну регіональну фрагментованість. Політична воля залишалася ключовим фактором, зокрема в активній комунікації президента щодо нового “соціального контракту” держави з платниками податків.

Результати демонструють змішану динаміку. У 2016–2017 рр. податкові надходження зросли на ~0,8% ВВП, однак у 2018–2019 рр. відбулося зниження темпів збирання, що зумовило необхідність повторної амністії у 2022 р. Загальний рівень тіньової економіки знизився із ~30% до 23% ВВП [13]. Водночас спостерігається стабільне зростання кількості зареєстрованих платників, зокрема ФОП, та підвищення податкової культури (кампанія “Я сплатив податки, а ти?”) [22]. Офіційний ВВП у 2017 р. зріс швидше за реальний – свідчення формалізації значної частки економічної активності. Попри певні виклики, індонезійський досвід свідчить, що амністії можуть бути ефективним імпульсом лише за умови супровідних адміністративних та інституційних змін. В іншому разі ефект є тимчасовим, а сама політика – ризикує стати циклічною.

Зіставлення досвіду України з кейсами інших країн демонструє, що боротьба з тіньовою економікою потребує не фрагментарних заходів, а цілісної бюджетної стратегії, яка поєднує інституційну доброчесність, цифрову трансформацію та стимулюючі фіскальні умови. Приклади Литви, Естонії, Сінгапуру, Польщі та Індонезії вказують на дієвість інтегрованих підходів, де ключову роль відіграють мінімізація морального ризику, сприятливі режими оподаткування для малого бізнесу, повна цифровізація адміністрування, обмеження готівкових операцій і підвищення прозорості. Для України, яка зазнає системних фіскальних втрат внаслідок високого рівня тінізації (до 35% ВВП) та хронічного недовиконання бюджету, нагальною є потреба переорієнтувати податкову політику з фіскального пресингу на створення середовища добровільної легалізації. Детінізація має стати не декларативним, а операційним пріоритетом стратегії доходів, із чіткими цілями щодо зменшення тіньового ВВП, вимірюваними КРІ та інституційною відповідальністю за їх досягнення. Успіх залежить від готовності держави не лише застосовувати технологічні рішення, а й трансформувати фіскальну поведінку через підвищення довіри, сервісної спроможності та прогнозованості податкового режиму.

6. Висновки

Аналіз природи, масштабів і чинників тіньової економіки в Україні засвідчив її системний і стійкий характер, що зумовлює хронічні фіскальні втрати, підриває довіру до державних інституцій, гальмує інвестиційну активність та послаблює здатність уряду забезпечувати базові публічні послуги. При рівні тінізації в 35% ВВП щорічні втрати бюджету перевищують 50 млрд дол. США, що еквівалентно понад половині наявних податкових надходжень. Така ситуація не лише унеможливорює реалізацію масштабних оборонних, соціальних та інфраструктурних програм, але й формує ризик фіскального вичерпання в умовах тривалої війни.

Зіставлення міжнародного досвіду (Литви, Естонії, Сінгапуру, Польщі, Індонезії, Аргентини) дозволяє виокремити універсальні чинники успіху у зниженні рівня тінізації: 1) спрощення й стабілізація податкового середовища; 2) цифровізація адміністрування та обмеження готівкового обігу; 3) посилення антикорупційної спроможності держави; 4) формування культури добровільного виконання податкових зобов'язань. Усі ці елементи є взаємопов'язаними і потребують комплексної імплементації в українських умовах.

З урахуванням викладеного, пропонуються такі пріоритетні напрями бюджетної політики детінізації в Україні:

1. Фіскальна нейтралізація спрощеної системи оподаткування. Поетапне реформування спрощеної системи оподаткування з інтеграцією платників 2-ї та 3-ї груп у загальний режим із податковими знижками для мікробізнесу; впровадження автоматичного обміну обліком товарних залишків та транзакцій з системою ПДВ.

2. Регулювання готівкового обігу. Регулювання готівкового обігу має передбачати запровадження жорсткіших лімітів на зняття готівки з банківських рахунків як інструменту боротьби з тіньовими схемами. Зокрема, пропонується встановити обмеження на зняття готівкових коштів з рахунків фізичних осіб – до 10 тис. грн на місяць, а з рахунків фізичних осіб-підприємців (ФОП) – до 15 тис. грн на місяць. Усі інші платежі мають здійснюватися в безготівковій формі через платіжну інфраструктуру, яка сьогодні повністю дозволяє реалізацію такої моделі. Таке регулювання не лише сприятиме детінізації обігу готівки, але й позбавить великі компанії мотивації використовувати ФОП як інструмент для дроблення бізнесу та оптимізації оподаткування (зокрема, зарплатних виплат і зняття готівки для непрозорих операцій). Крім того, це підвищить фіскальну прозорість, зменшить схильність до використання «конвертаційних центрів» і сприятиме формуванню безготівкової транзакційної культури.

3. Цифровізація податкової взаємодії. Створення обов'язкової системи е-інвойсингу з відкритими реєстрами транзакцій, уніфікація даних про доходи, витрати і активи громадян через національну платформу міжвідомчого обміну, розширення функцій застосунку “Дія” як інструменту податкової комунікації.

4. Стимулювання добровільної легалізації. Запровадження програми пільгової фіскальної адаптації (без терміну “амністія”) для дрібного бізнесу за умови одноразової добровільної реєстрації та виконання нових стандартів прозорості. Формування системи позитивного податкового рейтингу, що гарантує доступ до пільг, спрощеної звітності та бюджетних програм.

5. Інституційна перебудова. Створення інтегрованого фіскального офісу за моделлю польської KAS (об'єднання податкової, митної, аналітичної та виконавчої функцій), модернізація кадрової політики в ДПС із КРІ, вищими посадовими окладами та персональною відповідальністю керівництва за динаміку детінізації.

6. Підвищення податкової культури. Запровадження національної просвітницької кампанії з акцентом на зв'язок між сплатою податків і якістю публічних послуг, залучення лідерів думок і підприємницьких спільнот до формування культури фіскальної доброчесності.

Отже, детінізація має стати базовою трансформаційною ціллю бюджетної політики України з чіткими кількісними орієнтирами (зниження рівня тіньової економіки до $\leq 20\%$ ВВП до 2030 р.), поетапним графіком реалізації заходів та міжвідомчою системою моніторингу їх ефективності. Лише за таких умов можна розраховувати на довгострокове зміцнення бюджетної спроможності держави, зростання інвестиційної привабливості та економічну стабілізацію у повоєнний період.

References

1. Svyрко, S. V., & Suprunova, I. V. (2020). Tinova ekonomika yak zahroza byudzhethnii bezpetsi: napriamy dii derzhavnoho upravlinnia [Shadow economy as a threat to budgetary security: Directions of public administration action]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, (8). http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_8_4 (in Ukrainian)
2. Davydenko, N. M., Zhovnirenko, O. V., & Olifer, I. O. (2020). Vplyv tinovoi ekonomiky na podatkovu systemu krainy [The impact of the shadow economy on the tax system of the country]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, (13), 94–98. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pidinnov_2020_13_20 (in Ukrainian)
3. Vasenko, V. K. (2016). Tinova ekonomika Ukrainy ta shliakhy yii detinizatsii [Shadow economy of Ukraine and ways of its de-shadowing]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, (1), 15–23. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2016_1_5 (in Ukrainian)
4. Khodzhaian, A., & Shyptenko, T. (2014). Tinova ekonomika yak ekonomichna katehoriia ta ob'iekt otsiniuvannia [Shadow economy as an economic category and an object of assessment]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, (11), 74–81. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2014_11_15 (in Ukrainian)
5. Schneider, F., & Buehn, A. (2017). Shadow economy: estimation methods, problems, results and open questions. *Open Economics*, (1), 1–29. <https://doi.org/10.1515/openec-2017-0001>
6. Lin, L. (2019). Regulating FinTech: The case of Singapore. *SSRN Electronic Journal*, (35), 94–119. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3481563>
7. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. (2025). *Tendentsii tinovoi ekonomiky* [Trends of the shadow economy]. <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (in Ukrainian)

8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2025). *Valovyi vnutrishnii produkt u faktychnykh tsinakh* [Gross domestic product at current prices]. <https://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian)
9. Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. (2025). *Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian* [State budget web portal for citizens]. <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (in Ukrainian)
10. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2025). *Natsionalna stratehiia dokhodiv do 2030 roku* [National Revenue Strategy until 2030]. https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf (in Ukrainian)
11. Q Wealth Report. (2022). *Singapore – the world's best tax haven*. <https://qwealthreport.com/offshore-jurisdictions-en/singapore-the-worlds-best-tax-haven>
12. FasterCapital. (2025). *Cashless economy and cashless society: 4 benefits of transitioning to a digital economy*. <https://fastercapital.com/keyword/cashless-economy-and-cashless-society.html>
13. World Economics. (2025). *Informal economy size as a percentage of GDP*. <https://www.worldeconomics.com/Informal-Economy>
14. Horan, P. (2024, April 15). Things are looking up for Argentina. *City Journal*. <https://www.city-journal.org/article/argentina-president-javier-milei-economy-inflation#:~:text=Monthly%20inflation%20has%20fallen%20sharply,of%20federal%20ministries%20in%20half>
15. Paqué, K.-H., & Holtzmann, H.-D. (2024, November 22). One year of Javier Milei's economic policy: Successes, challenges and recommendations for action. *Friedrich Naumann Foundation for Freedom*. <https://www.freiheit.org/one-year-javier-mileis-economic-policy#:~:text=30.announced%20investments%2C%20following%20the%20growing>
16. Sarnowski, J., & Selera, P. (2022). "Cashless Taxpayer" – An innovative tool to stimulate reduction of the shadow economy in Poland. *International VAT Monitor*, 33(1), 7–17. <https://doi.org/10.59403/3z4jfcz>
17. Arak, P. (2024). VAT Talks – Piotr Arak, Polish Economic Institute: Closing the VAT gap. *summitto blog*. <https://blog.summitto.com/posts/vat-talks-piotr-arak-polish-economic-institute>
18. Lithuania Tribune. (2017, July 27). Lithuania to kick off receipt lottery in November. <https://lithuaniatribune.com/lithuania-to-kick-off-receipt-lottery-in-november>
19. KPMG. (2022, November). *Lithuania – Restrictions on Cash Payments*. <https://kpmg.com/xx/en/our-insights/gms-flash-alert/flash-alert-2022-201.html>
20. Invest in Estonia. (2025). Corporate income tax. <https://investinestonia.com/business-in-estonia/taxation/corporate-income-tax>
21. Said, E. W. (2017). Tax policy in action: 2016 tax amnesty experience of the Republic of Indonesia. *Laws*, 6(4), 16. <https://doi.org/10.3390/laws6040016>
22. Hajawiyah, A., Suryarini, T., Kiswanto, & Tarmudji, T. (2021). Analysis of a tax amnesty's effectiveness in Indonesia. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, (44), 100415. <https://doi.org/10.1016/j.intaccaudtax.2021.100415>